

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Басенко Р.О.

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторант,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка;
заступник директора з науково-педагогічної роботи,
міжнародної та грантової діяльності,
Полтавський інститут економіки і права*

ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ У РАННІЙ НОВИЙ ЧАС

Витоки сучасного суспільства, без сумніву, належать епосі раннього Нового часу. Саме в XVI столітті у процесі взаємодії та взаємовпливів різних світських і релігійних трансформацій вибудувалися основні напрями розвитку сучасного суспільно-політичного та соціокультурного життя, завершилося формування європейської ідентичності та основних моделей державності. З-поміж тогочасних магістральних змін передусім слід назвати дослідження континентів та географічні відкриття; зародження політики та формування нових держав; європейське Відродження та поширення ренесансного та християнського гуманізму; широкі релігійні рухи та релігійні революції – Реформація та Католицьке Відродження, а також формування оновленої католицької доктрини у душі посттридентської духовності; піднесення філософської думки та інтелектуальний «бум» (М. Монтень, Еразм Роттердамський, Ж. Боден, Т. Кампанелла та інші); розвиток міського та громадського життя. Суспільний та соціокультурний ландшафт на східнослов'янських землях позначався унійними процесами, впливом гуманістичного вчення, релігійних рухів і як наслідок – активною полемікою православних ідей та протестантизму, що намагався завоювати своє місце поміж русько-українського суспільства. Загалом суспільство відчувало глибоке прагнення до оновлення усіх сфер життя, насамперед політичної, духовно-релігійної, соціально-культурної.

Динаміка та інтенсивність таких суспільно-політичних і соціокультурних перетворень цілком закономірно позначалася на усіх сферах життя ранньомодерної людини. Особливо відчутним такий вплив виявився в освітній сфері. Активно відкриваються нові заклади освіти, як релігійного, так й світського характеру. Італійський вчений У. Еко підкреслював: «У середині XVI століття було засновано чимало університетів. Їх кількість просто дивовижна: спостерігався справжнісінький бум вищої освіти... Поширення університетів переважно зумовлене тим, що католики і протестанти однаково не бажають відвідувати академії, що належать до чужої конфесії, тож охоче засновують власні» [2, с. 261]. Загалом розпочалося формування низки освітньо-педагогічних систем, які, попри ідейну (ідеологічну) розрізненість, були об'єднані спільною стратегічною метою – формуванням «нової людини» для «нового часу» [1, с. 27].

Освітню філософію, яка була спільною ідейно-смісловою платформою для різних освітніх систем становила гуманістична культура – спочатку християнський (релігійний), згодом – ренесансний (світський) гуманізм. Попри ідейну розрізненість усіх основних тогочасних освітніх систем – ренесансної, реформаційної, католицької (посттридентської), східнослов'янської (православної), спільною ідейною траєкторією виступив гуманізм, який зазнав найрізноманітніших трансформацій.

Ренесансно-гуманістична освітня система сформувалася найпершою, адже її витoki слід шукати у європейському Відродженні середини XIV століття. Центральною ідеєю став гуманізм, а освітнім ідеалом – всебічний і гармонійний розвиток особистості. Антропоцентризм ренесансного гуманізму дозволив вперше реабілітувати особистість, відродити античні уявлення про людину як центр світу та міру усіх речей. Як зазначав дослідник європейського Ренесансу Б. Год «Новим і прогресивним був виховний ідеал – розумна, освічена, культурна, гармонійно розвинена особистість, активна й діяльна в земному бутті, пристосована до життя в соціумі. Визнавалося значення цілеспрямованого виховання (по суті, вирішальне) для соціального поступу» [1, с. 415].

Реформаційна освітня система була заснована в межах європейської Реформації. Вчення М. Лютера, Ж. Кальвіна, У. Цвінглі дали можливість розпочати духовне оновлення, поступово зламати засилля католицької церкви та її монополію на духовність як таку. Формується й відповідна нова освітня доктрина основу якої становив синтез античної спадщини та

християнського раціоналізму. Сучасний дослідник П. Котляров зазначав, що основною ідеєю протестантської освітньої системи було «послання базових християнських цінностей зі світською вченістю», а основним змістом освітньої реформації було «створення узгодженої освітньої системи, яка б органічно пов'язувала набуті знання та забезпечувала поступальний рух у вивченні від елементарного до складного» [4, с. 108]. У межах Реформації вдалося обґрунтувати ідею про те, що здобуття знань та освіта є основним шляхом пізнання Бога, а відтак розбудова освітніх закладів є одним з-поміж основних завдань реформаторів.

Натомість *католицька (посттридентська) освітня система* сформувалася в межах Католицького Відродження, яке з одного боку було спрямоване на протидію Реформації, з іншого – забезпечило глибоку внутрішню реформу католицької церкви, якій вдалося суттєвого оновитися та знайти відповідні історичним реаліям нові підходи до реалізації духовного служіння. Якщо Реформація започаткувала освітні реформи, то католицька церква та створений нею орден єзуїтів змогли значно розширити освітнє реформування, виборовши роль «шкільного ордену». Єзуїти, значно трансформували гуманістичне вчення, поклали в основу нової освітньої системи ідею «освіченого благочестя» та розгорнули широку молодіжну політику, залучивши до своїх закладів освіти молодь у багатьох країнах Європи [5].

Східнослов'янські землі, цілком закономірно, відчули вплив усіх трьох європейських рухів – Відродження, Реформації та Католицького Відродження. Перед новими викликами постало не лише релігійне життя (Київська митрополія), але й освіта [3]. Сформувалася й суттєво нова та оригінальна *освітня система – русько-православна*. В її основі – європейська гуманістична традиція, синтез Західної (передусім єзуїтської) та Східної (місцевої) педагогічної традиції. Західні впливи дали змогу східнослов'янським землям долучитися до ранньомодерної вченості, гуманістичних ідей та нових підходів до організації освіти і виховання. Сформувалася нова освітня система, що успішно поєднала грецьку та латинську освітні традиції. Її взірцем, без сумніву, стала освітня модель Києво-Могилянської академії, яка швидко здобула статус центру освітнього та духовно-культурного життя тогочасної України.

Як бачимо, історичні трансформації, що бурхливо розгорнулися в XVI столітті, дали змогу не лише радикально реформувати суспільно-політичне життя, здійснити переоцінку цінностей та культурних пріоритетів, але й викликали до життя істотне реформування освітньої

галузі. Було не лише кардинально переглянуто тогочасну традиційно-релігійну схоластичну освітню модель, але й вдалося вибудувати нові освітні системи, центральним лейтмотивом яких стали гуманізм та віра в суттєву силу знання, а відтак освіти. По-різному розвивалися сформовані ранньомодерні освітні системи, однак спільним знаменником їхніх педагогічних стратегій стала цілісна освіта у різних її смислових вимірах: і як прагнення забезпечити всебічний розвиток особистості, і як орієнтація на побудову повноцінного та поступового навчання. Сформовані ранньомодерні стратегічні й тактичні підходи до впорядкування освітнього простору не втрачають своєї актуальності й сьогодні, потребують реінтерпретації та нового прочитання.

Список використаних джерел:

1. Год Б. В. Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття). Полтава : АСМІ, 2004. 464 с.
2. Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка / пер. з італ. ; за ред. У. Еко. Харків : Фоліо, 2020. 523 с.
3. Зема В. Київська митрополія перед викликами Ренесансу та Реформації. Київ : Критика, 2021. 464 с.
4. Котляров П. Філіп Меланхтон. Фенікс Реформації. Київ : Дух і Літера, 2020. 328 с.
5. Лакутюр Ж. Єзуїти : у 2 т. / пер. з фр. І. Дух. Львів : Свічадо, 2011. Т. 1. Завойовники. 2011. 552 с.